

LUND UNIVERSITY

Lunds universitet och dess Carlar

Tersmeden, Fredrik

2017

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Tersmeden, F. (2017, jan.). Lunds universitet och dess Carlar. Lunds universitet, Akademiintendenturen.

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

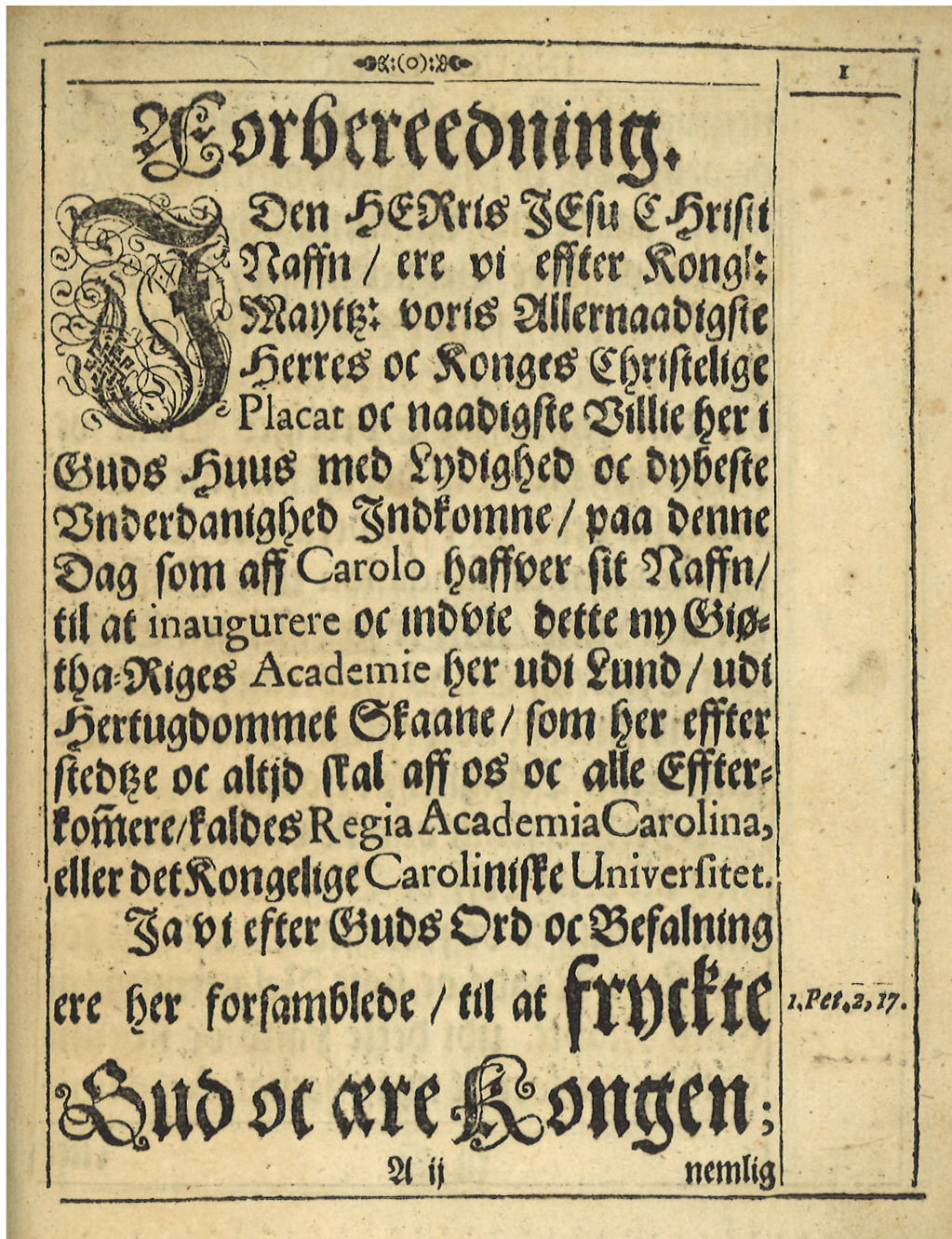
Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Första sidan ur biskop Peder Winstrups "institutionspredikan" från universitetets invigning den 28 januari 1668. Bildkälla: AF:s Arkiv & Studentmuseum.

Lunds universitet och dess Carlar

I Den Herris Jesu Christi Naffn / ere vi effter Kongl: Mayts: voris Allernaadigste herres oc Konges Christelige Placat oc naadigste Villie her i Guds huus med lydighed oc dybeste Underdanighed Indkomne / paa denne Dag som aff Carolo haffver sit Naffn / til at inaugurere oc indvie dette ny Giøtha:Riges Academie her udi Lund / udi herdugdommet Skaane / som her effter stedze oc altid skal aff os oc alle Efterkommere / kaldes Regia Academia Carolina, eller det Kongelige Caroliniske Universitet.

Så talade biskop Peder Winstrup vid invigningen av Lunds universitet 1668. "Regia Academia Carolina" var också länge universitetets officiella benämning, och kan än i dag läsas i guldskrift på universitetshusets fasad jämte namnchiffret för den Carolus – alltså latin för Carl – som givit upphov till namnet, och som även inledde hela den epok i svensk historia vilken kommit att benämnas den karolinska: Carl X Gustaf.

"Caroli dag" – Karl dagen den 28 januari – var inte bara universitetets invigningsdag. Under lång tid var den också en av universitetets viktigaste festdagar, och bland annat ägde de årliga ombytena av rektor under ceremoniella former rum denna dag fram till 1810. Därefter avåts en försvarlig festmiddag. De detaljerade räkenskaperna från 1669 års firande finns bevarade och visar att professorerna och deras gäster då njöt av bland annat kalkon, gås, höns, lamm, fläsk, oxkött, hjort, färsk fisk, nejonögon, kaporis och syltade citroner. Allt nedsköljt med försvarliga mängder wismarckskt öl samt franskt och rhenskt vin och "1½ potta akvavit à 6 mark".

I och med att man i början av 1800-talet övergick till ett läsår med start vid höstterminstarten förlorade Karl dagen sin ställning som märkesdatum i den akademiska festkalendern. Sedan några år har dagen dock åter kommit till heders som akademisk högtidsdag, och därav denna lilla uppsats som avser att ge en rapsodisk bild av universitetets relation till de svenska kungar (och en tronföljare) vilka lystrat till namnet Carl.

Universitets ursprungliga latinska namn samt, till vänster, Carl X Gustafs namnchiffer på universitetshusets fasad. Namnchiffret till höger tillhör Oscar II, kung då byggnaden invigdes 1882. Foto: Kennet Ruona.

CARL X GUSTAF

När Lunds universitet instiftades den 19 december 1666 hade Carl X Gustaf förvisso varit död i sex år. Han kan ändå inte förbigås i denna översikt. Redan i universitetets instiftelsebrev läser man nämligen att det nya lärosätet är ett resultat av bland annat "den goda intention som vår salige herr fader" – alltså Carl X Gustaf – "glorvyrdigst i åminnelse hafver haft om en academies inrättande i Skåne". Hur stort den bortgångne monarkens faktiska engagemang för universitetets inrättande varit har sedan historikerna haft att försöka ta ställning till. Sant är naturligtvis att det var kungens erövring av Skånelandskapen som gjorde att frågan ens kom på bordet, och vi vet också att Carl Gustaf vid ett personligt möte med Lunds biskop, Peder Winstrup, i mars 1658 diskuterade utbildningen av primärt präster i de nyvunna provinserna. Om begreppet universitet alls nämnades vid detta möte är dock osäkert; möjligt är att man endast diskuterade en utbyggnad av stadens gymnasium (Katedralskolan). När Winstrup kort därefter upprättade en promemoria i ämnet var hans grundspår också inrättandet av ett sådant "gymnasium illustre", men han

tillät sig samtidigt att påpeka att man med bara några få ytterligare lärartjänster kunde förvandla denna institution till "ett akademie och universitet".

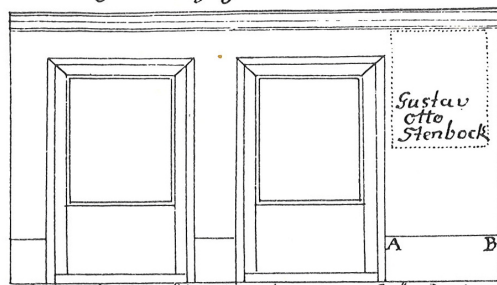
Winstrups skrivelse till kungen ledde dock inte till någon omedelbar respons, och när biskopen några månader senare sände ett nytt betänkande i frågan till kungen lät denne svara att han åtminstone för tillfället ansåg det räcka att låta det befintliga gymnasiet fortsätta verka i befintligt skick. Därefter kom kungens nya krigsföretag samt plötsliga död två år senare i vägen för frågans fortsatta behandling. Också Winstrup synes ha släppt idén, och när den några år senare aktualiserades genom nya krafter var biskopen rentav avogt inställd emot den. Något som dock inte hindrade honom att längre fram, i den ovan citerade invigningspredikan, ta på sig äran för att ha varit den som först framfört idén om ett universitet i Lund. Även om historikerna numera torde vara relativt ense om att Carl X Gustafs mer konkreta insatser vid tillblivelsen av Lunds universitet får ses som ringa, så har han ändå i praktiken och i enlighet med formuleringen i instiftelsebrevet historiskt sett kommit

att lyftas fram som lärosätets andlige fader. Historieprofessorn Sven Lagerbring formulerade det i ett tal om universitetets historia 1766 som att "Konung Carl Gustaf [...] fattade genast [efter freden i Roskilde] det Beslut, at här i Lund uprätta et almänt Lärosäte" och att "[d]enna Stora Konungen vördar altså Kungeliga Academien såsom sin ärofulla Fader och Store Stiftare". Lagerbring var vid tiden inte ensam om denna uppfattning. När den spanskamerikanske militären Francesco de Miranda år 1787 besökte Lund och visades runt bland universitetets olika sevärigheter noterade han bland annat att han "i konsistoriet [universitetets dåvarande styrelses sammanträdesrum] såg flera porträtt av landets härskare", däribland "Karl XII:s och Karl X:s i mitten i egenskap av grundare av detta universitet"; en uppgift han rimligen fått av sin ciceron, naturforskaren Anders Jahan Retzius. En interiörritning av konsistorierummet från 1760-talet bekräftar för övrigt inte bara de Mirandas iakttagelse att Carl X Gustafs porträtt hade en central placering mitt på en av rummets lång-väggar, utan även att detta konterfej var större till formatet än samtliga övriga målningar i rummet.

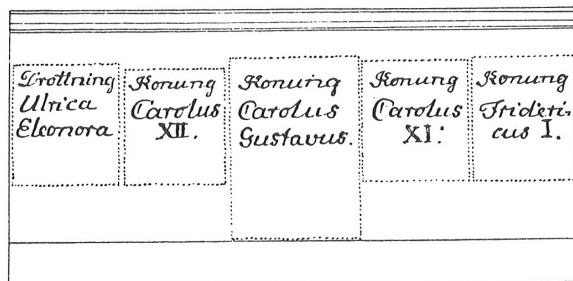
CARL XI

Den kung Carl i vars namn beslutet att inrätta Lunds universitet formellt utfärdades hade i praktiken inget med saken att göra då. Carl XI var vid tidpunkten endast elva år, och grundarbeslutet fattades av hans mor, riksänkedrottning Hedvig Eleonora, och övriga medlemmar av den unge monarkens förmyndaregering. Carls egen första beröring med staden Lund och dess universitet torde ha kommit då han som 18-åring red Eriksgata 1673. Han gästade då bland annat Lund där han åt middag hos biskop Winstrup i Kungshuset. Den middagen har dock knappast blivit särskilt hågkommen, i vart fall inte om man jämför med nästa gång kungen intog en måltid i samma hus. Det var på aftonen den 4 december 1676, efter slaget vid Lund, som kungen med ett säkerligen blodigt, blött och lerigt följte åter gästade Winstrup. Anekdoten säger att den dansksinnade biskopinnan Dorothea Winstrup därvid skall ha ställt fram sämre mat och dryck än vad som skulle bestått den danske kungen om han i stället anlät som segrare.

Façader af Consistorii nummet invändigt.

Norra Sidan af Academie Trägarlen.

Södra Sidan af Stora Studierummet.

Del av interiörritning från konsistorierummet i Kungshuset på 1760-talet som visar hur de karolinska monarkernas porträtt var hängda då. Bildkälla: *Lunds universitets historia*, band 2.

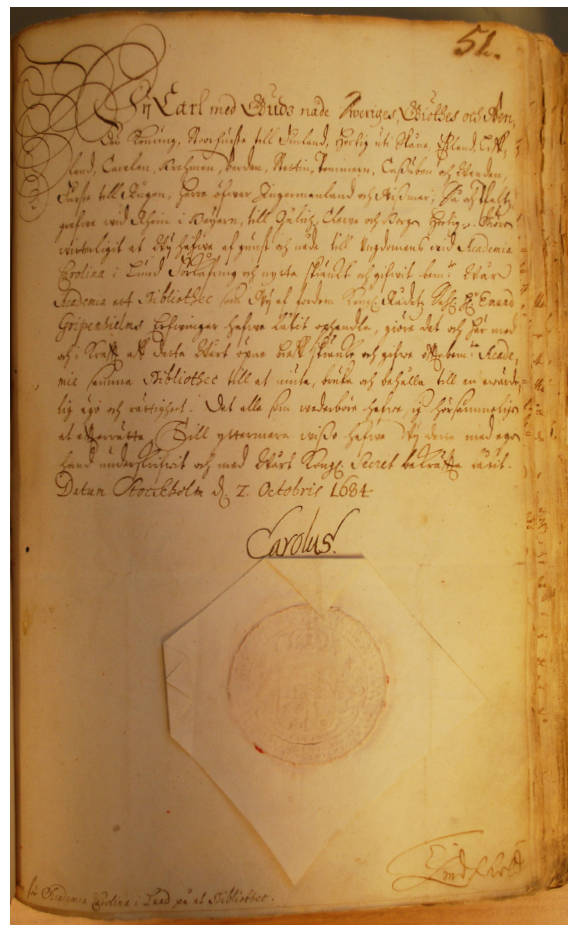
Den svenska segern vid Lund bidrog till att kriget slutade med att Skåne (och därmed Lund) förblev svenskt. Där- emot innebar den inte automatiskt att det genom kriget nedstängda universitetets fortsatta existens säkrades. Tvärtom hyste Carl XI efter kriget en viss skepsis mot en institution där vissa av professorerna (enkannerligen de danskfödda) valt att ställa sig på fiendens sida. Inte minst var kungen vid denna tidpunkt dock mer fokuserad på landsändans militära försvar än på dess utbildningsfrågor. Av de runt 1 200 gårdar som 1666 tilldelats Lunds univer- sitet som grund för dess ekonomiska försörjning drogs nu merparten in till kronan och användes i stället bland annat för att finansiera två skånska kavalleriregementen.

Det var därför på en betydligt magrare grund än tidigare som universitetet slutligen 1682 kunde återupptaga sin verksamhet. Carl XI:s till synes något motvilliga beslut att slutligen faktiskt återupprätta universitetet var då ett resultat av tre års lobbyarbete från de få återstående professorerna i staden, inklusive den nu till biskop upp- höjde Canutus Hahn. Hade kungen inledningsvis varit njugg och skeptisk mot det skånska universitetet skulle han dock inom några få år visa tecken på desto större välvilja för det, detta genom två av de större donationer lärosätet fått.

Den första kom i oktober 1684. Carl skänkte då det så kallade Gripenhielska biblioteket till Lunds universitets- bibliotek. Det lärda riksrådet och poeten Edmund Gripen- hielm hade varit Carls lärare som ung. Efter Gripenhielms död hade kungen från arvingarna köpt in hans boksam- ling, som nu alltså skänktes till universitetet. Omfatt- ande nära 6 000 volymer var denna, åtminstone fram till 1950-talet, den enskilt största bokdonation biblioteket erhållit. Dess värde vid tidpunkten var än större utifrån det faktum att biblioteket dessförinnan varit beklämman- de magert försett med böcker över huvud taget.

Ett större bibliotek behöver dock också förvaras någon- stans, och ett av universitetets problem vid denna tid var att man helt saknade egna lokaler (i brist på sådana fick man använda domkyrkans). Även på denna punkt kom nu Carl XI till hjälp. Genom reduktionen kom tidigare statlig egendom som förlänats till privatpersoner att åter dragas in till kronan, och detta hade nu börjat tillämpas även för fastigheter som tidigare tillhört den danska staten, däribland Kungshuset i Lundagård som därför

drogs in från biskop Winstrups ättlingar i början av 1688. Bara någon månad därefter överlämnade kungen i stället byggnaden till universitetet. Beslutet torde ha inspirerats av riksrådet Erik Lindschöld, en av kungens mest förtrog- na rådgivare vid denna tid och tillika universitetets kansler. Även om byggnaden vid överlämnandet var förfallen och endast delvis kunde tagas i bruk under de närmast följ- ande åren var gåvan förstas av oerhörd betydelse för universitetets fortsatta verksamhet. Under hela 1700- talet tjänade Kungshuset som universitetets kombi- nerade huvudlokal för såväl administration som under- visning, disputationer, administration, bibliotek, veten- skapliga samlingar och akademiska fester. Senare har

Carl XI:s gåvobrev rörande det Gripenhielska biblioteket 1684. Bildkälla: Lunds universitetsarkiv (foto: Fredrik Tersmeden).

huset i olika omgångar tjänat primärt som biblioteks- och institutionsbyggnad. Även om äganderätten numera formellt är överförd till Statens Fastighetverk brukar man alltjämt referera till Kungshuset som universitetets äldsta byggnad.

CARL XII

Carl XI:s son och efterträdare, Carl XII, är otvivelaktigt den svenske monark vars namn är starkast förknippat med Lund. Det beror naturligtvis på att kungen under runt två år hade sitt högkvarter i staden och därvid *de facto* gjorde den till Sveriges huvudstad. Krigarkungens kopplingar till och insatser för Lunds universitet börjar dock mycket tidigare än så. Redan den 17 juni 1698

Porträtt av Carl XII i Lunds universitets konstsamling. Porträttet hänger för närvarande i Universitetshuset. Foto: Leopoldo Iorizzo.

undertecknade den endast 16-årige men redan myndigförklarade Carl ett beslut med långtgående konsekvenser för vårt lärosäte. Det rörde åter universitetets alltjämt eftersatta bibliotek, och utöver att avdela en delytterligare ekonomiska anslag härtill föreskrev det kungliga brevet "att ett exemplar af alt hwad här i Rijket tryckes, blifwer beordrat att lefwereras till Academien i Lund". Detta var med andra ord grunden för den ännu gällande lagstiftning om pliktexemplar som gör Lunds universitetsbibliotek till det enda i Sverige att, jämte Kungliga biblioteket i Stockholm, rymma en komplett samling av svenskt tryck. Detta har naturligtvis varit av enorm nytta för forskningen.

Merparten av Carl XII:s regering kom som bekant dock mer att ägnas åt krig än åt vetenskap. Att konungen dock även under de många krigsåren i utlandet fortsatt engagerade sig i Lunds universitets angelägenheter framgår av de bevarande "kungabreven" i vårt arkiv. Visserligen kan man konstatera att rådet i Stockholm från och med krigsutbrottet fått övertaga en hel del av ärendena, men här finns likväl åtskilliga skrivelser av kungens egen hand daterade i de militära högkvarteren i bland annat Lais, Olesznica och Blonie liksom senare i Bender och Stralsund. Inte minst var det dock efter att han återkommit till Sverige och förlagt sitt högkvarter till Lund som Carl kom att komma i närtkontakt med universitetet. Trots de storpolitiska och militära planer som naturligt nog stod i centrum för kungen under dessa år ägnade han påfallande mycket tid och intresse även för ortens lärosäte. Sven Lagerbring beskrev i sitt ovannämnda tal 1766 hur Carl XII

[...] ganska ofta med sin Höga Närvaro hedrat våra Academiska samlingar. Föreläsningar, Orationer, Disputations Acter afhördes, Bibliotheket besöktes, och denne Store Krigshielten befalte äfven, at Algebraiska Problemer för honom utredas skulle.

Till de tillställningar inom universitetet som kungen bevisade hörde inte mindre än fyra professorsinstallationer. Akademin fick också tillfälle att arrangera en särskild fest för kungen på dennes födelsedag den 17 juni 1717, varvid monarken uppvaktades med tidens sedvanliga överflöd av latinsk högtidsretorik, tillfällighetsdikter och trumpetfanfarer. Men majestätet idkade även mer informellt

umgänge med vissa av de akademiska lärarna. Till dessa hörde professorn i filosofi Andreas Rydelius, vilken kungen bland annat uppmuntrade att i högre utsträckning både undervisa och skriva på svenska (i stället för det vid tiden gängse latin), något Rydelius också blev den förste i Lund att göra. En annan professor som på ett högst konkret sätt påverkades av Carls vistelse i Lund var teologen Martin Hegardt, vilken adlades av kungen. Det nådevedermålet berodde främst på att Hegardt under åren 1716-1718 upplät sin privatbostad på Stora Södergatan (nu en del av Katedralskolan) till kungen. Om Hegardt som vetenskapsman är det däremot omvittnat att kung Carl inte hade någon högre tanke, och eftervärlden tycks ha delat hans synpunkt på detta område.

Carl XII:s minne har även långt efter hans vistelse här kommit att på olika sätt inspirera och prägla det akademiska Lund. Hundra år efter kungens död föranledde det Esaias Tegnér till en av dennes mest berömda dikter: den om "Kung Carl, den unga hjälte", författad till universitetets officiella minnesfest med anledning av den historiska dagen. 35 år senare tog den blivande professorn i estetik, Gustaf Ljunggren – då en drivande kraft inom Lunds studentliv – initiativet till ett årligt fackeltåg på kungens dödsdag den 30 november; en tradition som från slutet av 1800-talet dock alltmer kom att bli offer för polariserande ideologiska inställningar, och som slutligen urartade i poliskravaller på 1980- och 1990-talen. Mer odelad glädje har då lundaborna haft av spexet *Carl XII*, vilket uruppfördes 1904 i samband med just siste november; ett datumval som nog ännu vid denna tid av vissa sågs som något respektlöst. Spexet blev dock en framgång och kom att inordnas i den kategori av klassiker som har levt ett långt liv på scenen. Det spelades senast 1989.

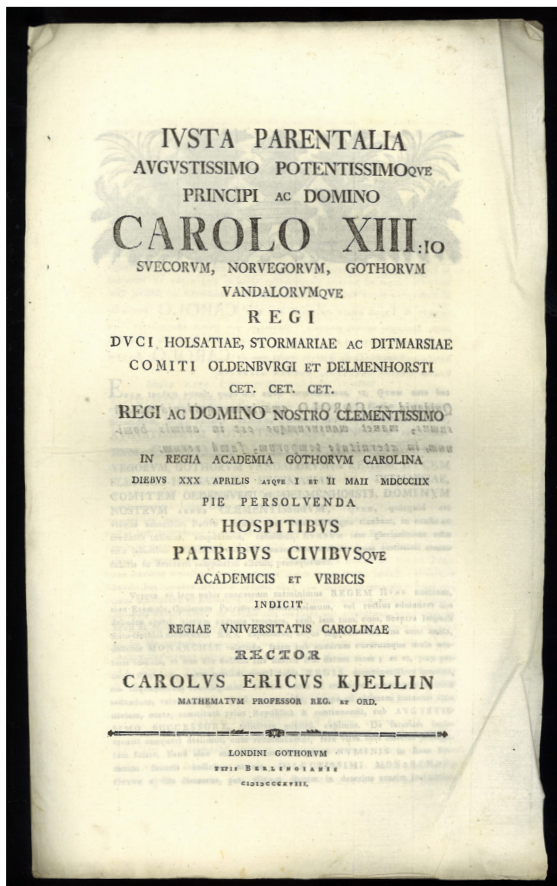
CARL XIII

Efter Carl XII:s död skulle det dröja nästan ett sekel innan en Carl åter satt på Sveriges tron. Carl XIII var vid sitt trontillträde redan en äldre man, och hans närmare beröring med Lunds universitet under hans nio år som delvis slagrörd regent synes ha varit ganska ringa. Carl hade dock redan som nyfödd kommit att, själv naturligt nog omedveten därom, påverka förhållanden vid det sydsvenska lärosätet. Vid denna tid och länge därefter var det en självklarhet att tilldragelser i det kungliga huset – födslar, vigslar, trontillträden och dödsfall – skulle

högtidlighållas vid rikets universitet. Så skedde även i Lund den 11 oktober 1748 med anledning av prins Carls födelse. Totalt fyra högtidstal hölls, varav ett (på svenska) av teologie adjunkten Gustaf Ernst von Bildstein. Dennes tal innehöll en del formuleringar som för eftervärlden kan framstå som märkliga. Bland annat förutspådde Bildstein att den unge prinsen "ehuru icke född till thronen, likväl en dag deraf skulle komma i besittning" och då bli "en hjälte som skulle befria de svenske". Förvisso blev Carl med tiden kung, men detta först sedan hans bror mördats och hans brorson avsatts, vilket Bildstein rimligen inte kunnat förutse. Det som väckte mest uppmärksamhet i samtiden var dock att Bildstein kryddade sin hyllning av prinsen med ganska oförtäckt kritik av riksdagens partivälde, och då inte minst av det regerande hattpartiet. Som det sista var minst sagt känsligt för rojalistiskt sinnad kritik blev resultatet att Bildstein kallades till Stockholm där universitetets kansler, Johan Gyllenborg – tillika hattpolitiker – läste lusen av honom och avkrävde honom ett löfte att aldrig mer hålla ett akademiskt tal och att som präst aldrig blanda in "statsangelägenheter" i sina predikningar. Även Bildsteins kollegor drabbades kollektivt: ett generellt förbud inrättades för alla lärare under professors grad att hålla tal utan att dessa först granskats och censurerats av rektor.

Prins Carl hade redan i vaggan utnämnts till storamiral i flottan. Som vuxen fick han ikläda sig denna roll på allvar under kriget mot Ryssland 1788-1790. Med anledning härav vände han sig både 1789 och 1790 till konsistoriet i Lund med en skrivelse där universitetets studenter uppmanades att träda i flottans tjänst. Responsen bland den studerande ungdomen – till vars uttryckliga privilegier hörde just befrielse från all slags krigstjänst – var dock mycket ringa. Man får antaga att storamiralens maning riktats även till universitetet i Uppsala. Huruvida det möttes av större gensvar där är mig obekant, men under alla omständigheter utnämndes Carl ett par år senare till kansler för detta lärosäte, vilket han var åren 1792-1796 (och vilket såväl hans bror Gustaf som brorson Gustaf Adolf varit före honom). Faktum är dock att Carl redan 1768 hade föreslagits som kansler för Lunds universitet, någotsom dock aldrig förverkligades. Tanken var knappast primärt sprungen ur omsorg om universitet utan ingick i en dåtida politiskt betingad smickerkampanj mot prinsen från mösspartiets sida.

När undertecknad kom till universitetet i slutet av 1980-talet var Carl XIII på sitt sätt faktiskt påtagligt närvarande. På andra våningen i universitetshusets atrium stod då generellt ett antal byster av svenska kungar, men bland dessa fanns även en fullfigursstaty i mer än naturlig storlek, och det av just Carl XIII. Statyn, av Bengt Erland Fogelberg, var sedan 1867 en deposition från Nationalmuseum och hade förstås sitt konsthistoriska intresse, även om man kan tycka att det kanske funnits andra kungliga "Carlar" som hade varit mer förtjänta av att stå staty just i Lund.

Inbjudan till universitetets sorgehögtid med anledning av Carl XIII:s död 1818, utfärdad av dåvarande rektor, professorn i matematik Carl Erik Kjellin. Bildkälla: Lunds universitetsarkiv.

KRONPRINS CARL AUGUST

Näste Carl i denna framställning är den ende som aldrig blev kung. Hans speciella relation till Lunds universitet motiverar dock hans plats i raden. Vi talar här om den ursprungligen danske prinsen Christian August, vilken vid riksdagen 1809 valdes till ny svensk tronföljare och i januari påföljande år anlände till Sverige, adopterades av den barnlöse Carl XIII och därvid antog det mer svensklingande namnet Carl August. Till den nyblivne kronprinsens första uppdrag i det nya landet hörde att han den 8 maj 1810 accepterade att bli kansler för Lunds universitet. För Lunds del var detta något nytt. Uppsala universitet hade redan under 1700-talet haft tre kungliga kanslerer (däribland, som ovan nämnts, den blivande Carl XIII), men i Lund var detta första gången man frångick traditionen att välja ett riksråd till kansler.

Det dröjde inte lång tid innan den nyutnämnde kunglige kanslern infann sig för ett första – och, som det skulle visa sig, enda – besök vid sitt lärosäte. Han mottogs därvid med bland annat en specialskrivna hyllningsdikt av Esaias Tegnér (vid denna tid ännu en ung bibliotekarie vid UB) samt med en av universitetets fäktsmästare, den berömde Pehr Henrik Ling, arrangerad uppvisning i gymnastik i akademiens dåvarande fäktsal i Liberiet. Att universitetet valt att ordna en gymnastikuppvisning snarare än exempelvis en latinsk disputation bör ha uppskattats av prinsen. Denne var knappast känd för några djupare intellektuella intressen men var däremot mycket engagerad i militära frågor. Han var också känd för ett enkelt och flärdfritt sätt, vilket Tegnér tog fasta på i sin dikt:

*Du, som far omkring ditt land
Utan höghetens förnäma nycker,
Utan maktens prål, och trycker
Icke landet, men hvar landsmans hand,
Du skall plåna ut Ditt Sveas nesa,
Och, vid gudarösten hon väcks af,
Skall förmultnad storhet resa
Jättemmar ur sin graf.*

Carl August fick dock aldrig tillfälle att utträtta några stordåd, vare sig för Sverige eller för Lunds universitet. Bara några dagar senare (den 28 maj) föll han under trupprevy på Kvidinge hed plötsligt av hästen och avled en halvtimme därefter. Även som död kom prinsen dock att få en

särskild koppling till universitet. Utöver prinsens egen livläkare Rossi tillkallades nämligen tre medicinprofessorer från Lund – Johan Henric Engelhart, Arvid Henrik Florman och Carl Fredrik Liljevalch – för att förrätta obduktionen av det kungliga liket. Deras konstaterande var att prinsen avlidit av ett slaganfall. I Stockholm litade man på sina ställen dock inte på lundensarnas diagnos, utan skickade kemisten Berzelius och läkaren af Pontin att undersöka och

Porträtt av Carl August som kansler för Lunds universitet med staden Lund i bakgrunden. Foto: Fredrik Tersmeden.

ifrågasätta resultatet. De båda stockholmarnas kritik av lundamedicinarnas undersökning kom att bidra till vad utrikesstatsministern Lars von Engeström (själv alumn från Lunds universitet och kort därefter vald till Carl Augusts efterträdare som kansler) i sina memoarer kallade "den olyckliga förgiftningshistorien":

Allmänheten, som var lättrogen och älskade prinsen, gick helt och hållet in på den tanken, att förgiftning var orsaken till prinsens död. – De personer, emot hvilka ryktet i början var ämnadt, voro icke i Stockholm. Allmänheten, som ville hafva ett föremål för sitt hat, påmint sig då

grefvinnan Piper, född Fersen, hvars moraliska karakter icke var väl känd. Man omtalade då grefvarne Fersens högmod. Man påmint sig att grefve Axel Fersen vid kronprinsens intåg haft ståndsdrabanter ikring sin vagn, och man sade att han var prinsens ovän.

De tre lundamedicinarna avvisade kraftfullt Berzelius och af Pontins misstankar. I en skrivelse kallad *Försök att utan tillhjälp af chemien öfvertyga Kongl. Collegium Medicum att H.K.H. Kronprinsen Carl Augusts den 28 Maj 1810 timade död ej kunde vara en följd af förgiftning* gick de systematiskt igenom sina argument mot förgiftningsteorin, och avslutade med att beteckna Berzelius och af Pontins yttrande i saken "ovärdigt". Lunda-professorernas genmäle fick dock ingen spridning i samtiden: det trycktes först 1855. Då hade snart ett halvt sekel gått sedan riksmarskalken Axel von Fersen, till följd av förgiftningsryktena, lynchats av en uppretad mobb i samband med Carl Augusts begravning.

Trots att Carl August endast fungerade som universitetets kansler i 20 dagar har han ändå efterlämnat ett bestående minne: sitt porträtt. Detta, gissningsvis postumt målat, är vad undertecknad vet unikt i sviten av kanslersporträtt i det att det har inkorporerat staden Lund som en del av motivet. Till höger om kronprinsenkanslern ses tydligt bland annat domkyrkan och Kungshuset.

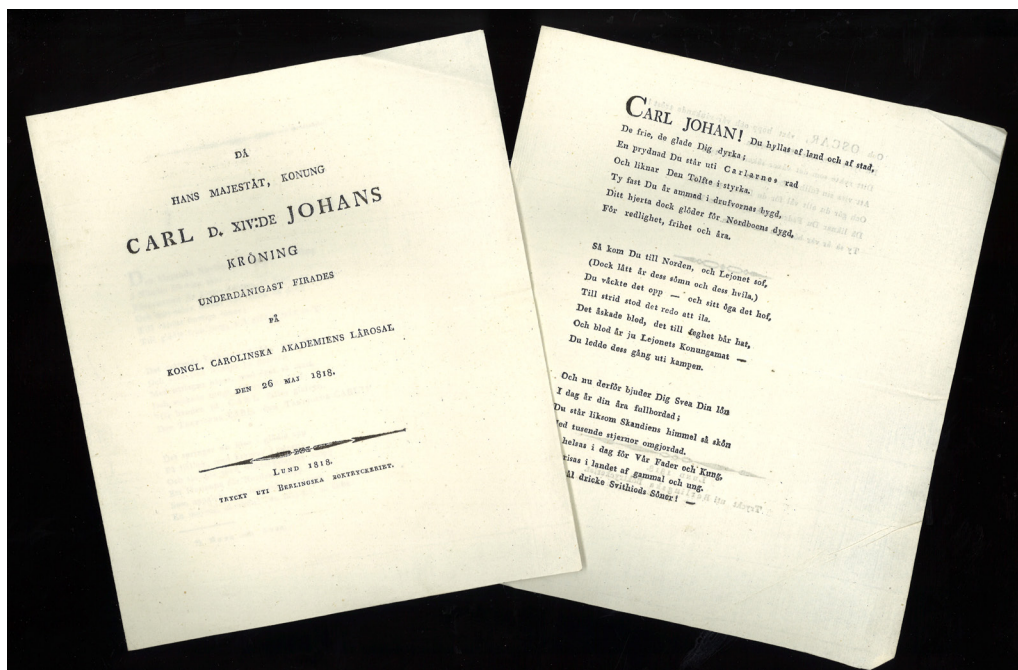
CARL XIV JOHAN

I den avlidne Carl Augusts ställe valdes som bekant den franske marskalken Jean Baptiste Bernadotte till ny svensk tronföljare 1810 och antog därvid namnet Carl Johan. Faktum är att Bernadotte hade kunnat komma att gästa Sverige, och då närmare bestämt Skåne, redan två år dessförinnan. Då stod den franske härföraren nämligen med en större truppstyrka i Danmark och var redo att falla in i Skåne som en del av ett gemensamt franskt-ryskt anfall mot Sverige. Den planerade landstigningen inställdes dock, och med Gustaf IV Adolfs avsättning året därpå upphörde Sverige och Frankrike att stå i vapen mot varandra. När Bernadotte i oktober 1810 verkligen landsteg i Helsingborg var det således inte som invaderande fiende utan som nyvald kronprins.

Man kunde tänka sig att Carl Johan skulle ha varit särskilt vänligt stämd mot den landsända av Sverige som först mottagit honom. Historiska omständigheter kom dock att ställa saker annorlunda. Efter de bondeoroligheter 1811 som kulminerade med Klågerupskravallerna så lär Carl Johan ha sett på Skåne med misstänksamma ögon och betraktat provinsens som opålitlig. Misstänksamheten tycks dock inte direkt ha drabbat Lunds universitet. Här accepterade Carl Johan (vilken själv en kortare period som kronprins varit kansler i Uppsala) att sonen Oscar från 1824 blev kansler, och 1833 kunde denne meddela att konungen "under Sitt höga vistande i Skåne förlidet år, behagat i Nåder anslå en årlig summa af 400 R:dr B:co till stipendier åt Åtta studerande vid Lunds Academi". Stipendiet finns kvar, men utdelas numera endast till två studenter åt gången. Totalsumman är i dag 10 000 kronor.

Under de närmast följande åren skulle händelser dock inträffa som gjorde Carl Johan mindre välvilligt stämd

mot Lund och dess studenter. Den första var att dessa studenter år 1834 hade arrangerat en manifestation för bibehållandet av "sjuttiotvåan". Detta syftade på § 72 i 1809 års regeringsform, den paragraf som reglerade Riksbankens självständighet och oberoend från regeringsmakten. Denna paragraf önskade Carl Johan vid tidpunkten nämligen se en försiktig ändring av, något som dock medförde en kraftfull principstrid gentemot riksdagen och även den liberala pressen. Till dem som protesterade slöt sig nu alltså även lundastudenterna, som med högstämda sånger och tal om frihet samlades i Lundagård. Arrangemanget rapporterades sedan flitigt i rikspressen, både entusiastiskt i den liberala och kritiskt i den kungatrogna. Tre år senare, 1837, följde så de nattliga oroligheter som var resultatet av universitetets beslut att börja riva muren kring Lundagård. Studenterna, som alls inte uppskattade att det som de såg som sin egen "frizon" i Lund öppnades upp för allmänheten, samlades på natten för att förstöra och stjäla rivningsarbetarnas redskap, och därtill kastade man sten mot

Hyllningsdikt till Carl XIV Johan, utgiven av universitetet i samband med firandet av kungens kröning 1818. I dikten betecknas Carl Johan som "en prydnad [...] uti Carlarnes rad". Bildkälla: Lunds universitetsarkiv.

biskopens bostad då denne (felaktigt) misstänktes för att vara hjärnan bakom rivningen.

Som ett resultat av denna den studerande ungdomens "rabulistiska" handlingar beslöt Carl Johan demonstrativt att, då han hösten samma år skulle besöka Malmö, inte stanna i Lund på vägen. Nu fick universitetet dock kalla fötter och en deputation av professorer med bland annat dåvarande rektor, Jonas Albin Engeström, uppvaktade majestätet och lyckades till slut övertyga denne om att ändra sina resplaner. Huvudsyftet med uppehållet i Lund blev därvid visserligen inte att besöka universitetet utan de nya lokaler i vilka Katedralskolan just höll på att flytta in (samma byggnad där Carl XII 1716-1718 haft sin bostad), men akademistaten såg ändå till att hålla sig framme med allehanda uppvaktningar. Vad beträffar studenterna hade dessa anhängit om och beviljats att få agera hedersvakt kring kungen. "Det var skönt att se den kraftfulle svenske konungen bland en liflig, svensk ungdom under svenska fanan", skrev ett ögonvittne. Den populära studentskalden Assar Lindeblad hyllade också monarken med ett antal nyskrivna dikter, och som resultat av all den samlade välviljan svann Carl Johans tidigare skepsis mot lundastudenterna som nu i stället "fingo af Högstden-samme mottaga de nådigaste och mest faderliga försäk-ringar". Ironiskt nog hade samme Lindeblad tidigare på året varit en av talarna vid demonstrationen för "sjuttiotvåan"!

CARL XV

Som nämnts hade Carl XIV Johans son, den blivande Oscar I, som kronprins varit kansler för Lunds universitet. Till skillnad från samtliga företrädare på denna post hade han dock även samtidigt varit kansler i Uppsala (ehuru på två formellt sett separata mandat). När Oscar i mars 1844 uppsteg på tronen och därmed lämnade dubbelposterna som kansler ansåg sig båda universitetet kunna göra anspråk på att ensamt få kalla den nye kronprinsen, Carl, till sin kansler. Det sydsvenska lärosätet kunde anses ha en trumf på hand i det att kronprinsen tillika var hertig av Skåne, och i lokal press hade röster höjts för att prinsen även borde förlägga en del av sin egen utbildning till det skånska universitetet. Så blev det nu inte, och ej heller var Uppsala berett att ge upp sina anspråk på kronprinsen (från denna sida föreslog man att Lund i stället skulle välja Carls yngre bror, "sångarprinsen" Gustaf – sedermera känd som ton-

sättare av "Studentsången" – men han ansågs för vek i jämförelse med den kraftfulle Carl). Resultatet blev således ett nytt dubbelt kanslerskap. Prins Carl var mycket ung då han mottog kanslersuppdragen – endast 18 år – och i praktiken väntade han till dess att han hunnit genomföra sina egna universitets-studier (i Uppsala och Oslo) innan han aktivt tillträdde dem 1846. Någon gång vid denna tid besökte han Lund och rapporterade efteråt bekymrat till sin tidigare lärare, uppsala-professorn F F Carlson, om dålig närvaro på föreläsningarna. Han konstaterade dock även att "Student-föreningen i Lund" – alltså Akademiska Föreningen – "gjort mycken nytta". Liksom sin far skulle Carl som kung ikläda sig rollen som föreningens beskyddare.

Uppgifterna om hur engagerad och drivande Carl var som kansler varierar. Säkert är i vart fall han var ordförande i den kommitté som 1852 framlade de första

Kronprins Carl (XV) som universitetskansler. Porträtt ur universitetets konstsamling (något beskuret).
Foto: Fredrik Tersmeden.

nya statuterna för universiteten i Lund och Uppsala på mer än två sekel.

Som kung sällade sig Carl XV, likt sin farfar, till skaran av kungliga stipendiedonatorer. 1862 lät han

[...] af egna medel stifta ett stipendium på ett tusen riksdaler riksmünt årligen, att användas till understöd för vetenskapliga resor utrikes åt unge läkare, som ådagalagt framstående vetenskaplig håg och förmåga, och vid Lunds universitet med heder genomgått de prof, som enligt Universitetets statuter och allmänna föreskrifter erfordras för full kompetens till de medicinska befattningarne i statens tjänst.

Carl XV var också regerande kung då Lunds universitet i maj 1868 firade sitt 200-årsjubileum, och hedrade då de

inledande festligheterna med sin närvaro. Rektor Gustaf Ljunggren hälsade honom välkommen med bland annat följande ord:

Då statens högste styresman, som med öfverskådande blick bäst kan uppskatta de olika krafternas och intressenas inbördes vikt och värde, här uppträder i vår midt, har han därmed förklarat, att det, som i dag samlat oss hit, är af betydelse för den svenska odlingen.

Carl hade dock inte möjlighet att stanna under hela jubileumsprogrammet, vilket sträckte sig över flera dagar. Det blev därför i stället hans yngre bror Oscar (II) som fick äran att, genom ett improviserat beslut under en av de senare festdagarna, kreeras till filosofie hedersdoktor – den mig veterligen första kungliga sådana i Lund.

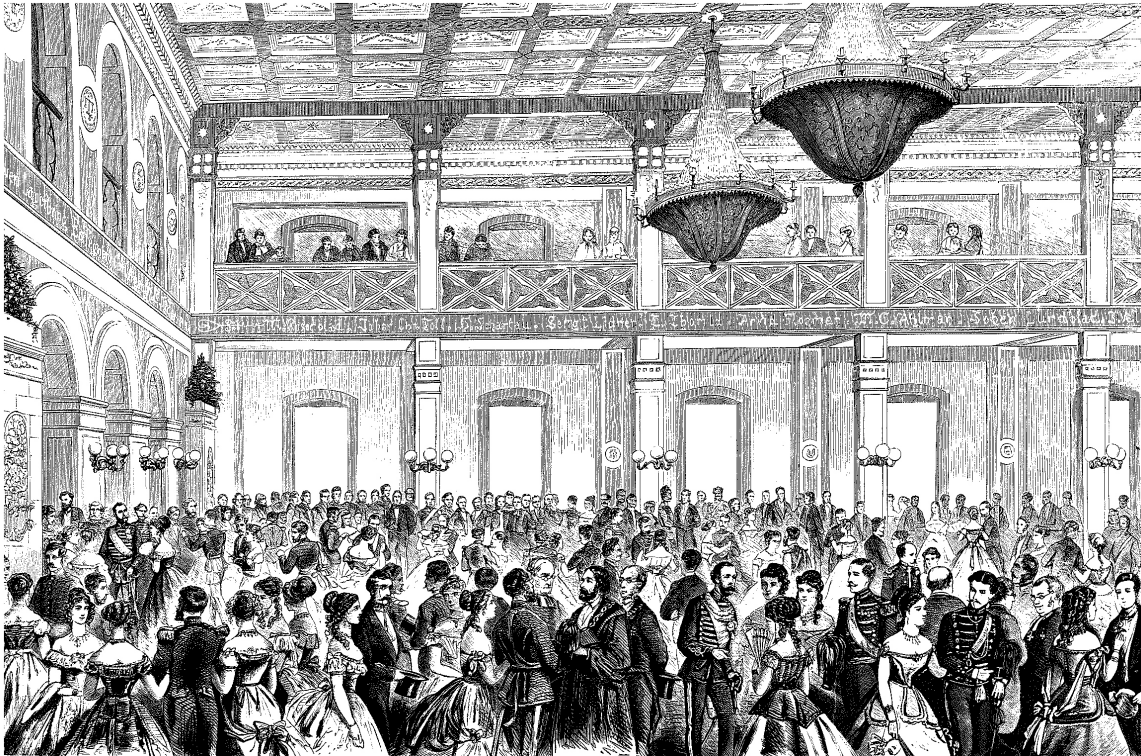

Bild från universitetets jubileumsbal på Akademiska Föreningen 1868. Kung Carl XV syns strax till vänster om mitten (med ryggen mot betraktaren) samtalande med universitetets rektor Gustaf Ljunggren. Bildkälla: AF:s Arkiv & Studentmuseum.

CARL XVI GUSTAF

Efter Carl XV:s bortgång dröjde det åter runt ett århundrade innan Sverige ånyo fick en kung med namnet Carl, nu kombinerat med Gustaf på samma sätt som den monark efter vilken vårt lärosäte en gång namngivits. Det är naturligt nog för tidigt – i vart fall för en historiker – att redan nu sammanfatta vår nuvarande monarks relation till Lunds universitet, men vi kan konstatera att lärosätet bara under de senaste åren ett flertal gånger kunnat konstatera majestätets intresse för dess verksamhet. Här kan nämnas konungens deltagande när Harriet Bulkley 2014 tillträdde den av honom instiftade gästprofessuren i miljövetenskap, liksom vid invigningen av MAX IV 2016. Man kan också notera den gångna höstens påvebesök. Det ägde visserligen formellt inte rum i universitetets regi, men väl på dessa mark och innebar att Carl XVI Gustaf sammanträffade med den katolska kyrkans ledare i Kungshuset – samma byggnad där företrädarna Carl X Gustaf och Carl XI för runt 350

år sedan mötte en annan mäktig kyrkoledare, lundabiskopen Winstруп.

Genom åren har ett antal lundaforskare också fått mottaga stipendier och bidrag ur den 1996 inrättade "Stiftelsen Konung Carl XVI Gustafs 50-årsfond för vetenskap, teknik och miljö". Sedan 1999 är den nuvarande monarken även beskyddare för Akademiska Föreningen, och har därvid återupptagit en tradition som annars legat nere sedan hans namnes, Carl XV:s, dagar.

Fredrik Tersmeden
Arkivarie vid Universitetsarkivet

Med tack till Krister Åstrand, Stiftelseförvaltningen, för aktuella uppgifter om Carl XIV Johans kungliga stipendier, och till Per Stobaеus, UB, för transkribering av Carl XII:s beslut om pliktexemplar 1698.

Kung Carl XVI Gustaf och statsminister Stefan Löfven vid invigningen av MAX IV i juni 2016.
Foto: Kennet Ruona.

KÄLLOR I URVAL

- Eiwor Acosta (red): *Universitetsplatsen i Lund* (Lund 1987)
- P G Ahnfelt: *Lunds universitets historia*, bd 1 (Stockholm 1859)
- Hans-Uno Bengtsson: "Kronprins Carl Augusts monument" i *E6:ans fysiologi och andra essäer* (Lund 2009; urspr publicerad i *Skånska hör- och sevärdheter*, Skånska Akademiens årsbok 1993)
- Sven Bring [Lagerbring]: *Tal till kronprins Gustav* (Lunds universitetshistoriska Sällskaps årsbok 1995; Lund 1995)
- Gulli Ekholm: *Lund på Karl XII:s tid* (u o 2005)
- Lars von Engeström: *Minnen och anteckningar utgifna af Elof Tegnér*, bd 1-2 (Stockholm 1876)
- Sven Eriksson: *Carl XV* (Stockholm 1954)
- Krister Gierow: *Från Lundagård till Helgonabacken – En bilderbok om Lunds universitetsbibliotek* (Malmö 1957)
- Krister Gierow: *Lunds universitets historia III – 1790-1867* (Lund 1971)
- Karin Helmer: *Arrendatorer och professorer – Lunds universitets jordegendomar under 325 år* (Lund 1993)
- Olof Jägerskiöld: "Karl XIII" i *Svenskt biografiskt lexikon*, bd 20 (Stockholm 1973-75)
- Lunds universitets andra secularfest maj 1868* (Lund 1868)
- Jerker Rosén: *Lunds universitets historia I – 1668-1709* (Lund 1968)
- Stig Rydén (utg): *Miranda i Sverige och Norge 1787 – General Francisco de Mirandas dagbok från hans resa september-december 1787* (Stockholm 1950)
- Samling af Testamenten och Författningar om Stipendier, Stiftade af Enskilte för Studerande vid Kongl. Universitetet i Lund*, bd 3 (Lund 1850) och bd 4 (Lund 1862).
- Elof Tegnér: *Från farfarsfars och farfars tid – Små ströftåg på historisk mark* (Stockholm 1900)
- Esaias Tegnér: *Samlade skrifter*, bd 2 (Stockholm 1847)
- Fredrik Tersmeden: "Den lärda fru Lyche och professor Sjuskögg – Om ett bortglömt akademikerpar från frihetstiden" i *Professorsinstallation – Lunds universitet, aulan, 16 oktober 2015 kl 16.00* (Lund 2015)
- Claes Wahlöö & Göran Larsson: *Sextonhundrasjuttiosex* (Föreningen Gamla Lunds årsbok 1996; Lund 1996)
- Jörgen Weibull: *Bernadotterna på Sveriges tron* (Stockholm 1985, 1:a uppl 1971)
- Martin Weibull & Elof Tegnér: *Lunds universitets historia 1668-1868*, bd 1-2 (Lund 1868)